

Glasblåsarna på Melchior Jungs glasbruk i Stockholm

Af Annica Ramström

1. Inledning

Vi befinner oss i Stockholm, närmare bestämt på Kungsholmen, året är 1641. På en tomt, på norra sidan av den då nästan obebyggda ön, bestämmer sig borgaren Melchior Jung för att anlägga ett glasbruk (fig. 1). Kunskaperna om glastillverkning har han fått med sig då han är son till Påvel Jung, ägaren till

Sundby glashytta utanför Örebro (se Karlenby i denna skrift). Till skillnad från sin far vars tillverkning till största delen bestod av waldglas så ville Melchior Jung tillverka klarglas eller kristallglas. Waldglas, eller skogsglas är benämningen på det gröna eller bruna bruksglas som är vanligt under 1500- och 1600-talet. Klarglaset däremot är ett helt ofärgat glas av den sort

Fig. 1. Stockholm 1652. Det ungefärliga läget för Melchior Jungs glasbruk är markerat med en oval. Notera att norr är nedåt på kartan. Karta: Lantmäteriet.

vi är vana vid idag. Det klara glaset importerades till Sverige från framförallt Tyskland och Centraleuropa men även från Holland, England och Italien. I Sverige var den här sortens glas en lyxvara som efterfrågades av köpstarka konsumenter. Melchior Jungs tanke var att tillhandahålla dessa varor genom inhemsk produktion. I mitten av 1600-talet var den merkantilistiska idén stark i hela Sverige, ivrigt vurmad för av Axel Oxenstierna. Grundtanken var att de varor som importerades till Sverige istället skulle tillverkas i landet. För Melchior Jung betydde det att han av Drottning Kristina fick både monopol och skattefrihet under en lång tid för att underlätta för glasbruket att bli bärkraftigt. Samtidigt med skattelättnaderna och monopolet infördes också ett importförbud av glas.

För att klara av att producera det glas Melchior Jung både ville och hade lovat kunde han inte använda sig av de glasblåsare som fanns i landet. Möjligen kände någon enstaka till hemligheten bakom den klara glasmassans sammansättning och det formspråk som de svenska konsumenterna efterfrågade. Han var tvungen att vända sig utanför landets gränser för att hitta rätt sorts glasblåsare för sin affärsidé.

Syftet med den här artikeln är att försöka problematisera glasblåsarnas miljö och förhållanden på glasbruket, då framförallt den invandrade arbetskraftens. Fokus kommer att ligga på de schismer och den problematik som fanns mellan ägare och arbetskraft och som bottnar i skilda attityder, värderingar och normer.

I den här artikeln kommer termen glasblåsare att användas genomgående oavsett vilken typ av yrkeskategori det rör sig om. Inom glasbruket finns flera olika arbetsuppgifter som inte kommer att beröras här. Hierarkin inom glasblåsaryrket är traditionsbunden och stark med mästare, mästarsvenner, lärodrängar, arbetsdrängar och hjälpredor. Hierarkiseringen

handlar självklart i grund och botten om yrkesskickligheten inom hantverket. Att bli mästare kräver en färdighet utöver det vanliga men också en stark känsla för form och färg. Trots detta har jag i den här artikeln valt att använda det mer generella ordet glasblåsare. Den arbetsstyrka Melchior Jung behövde rekrytera utomlands bestod av alla kategorier inom glasblåsaryrket från mästaren själv och nedåt i hierarkin.

En av Melchior Jungs baktankar var att kontraktera utländska glasblåsare, locka ur dem deras hemligheter, därefter utbilda svenska glasblåsare som lärde sig konsten, så att när kontraktet löpte ut skulle den utländska arbetsstyrkan inte längre behövas. I verkligheten visade sig det här vara en bättre tanke i teorin än i praktiken, då hemligheten om det klara glaset inte var så lätt att få del av.

2. Melchior Jungs resor

Melchior Jung var inte bara en man med stora visioner utan han var också en handlingskraftig person. Kunskapen om var han skulle söka sina glasblåsare verkar han ha haft, de skulle sökas i Paris och helst vara av italienskt ursprung. Paris var under hela medeltiden och framåt den största staden i Europa men från slutet av 1400-talet och under 1500-talet hade innevånarantalet sjunkit kraftigt och Paris var nu den fjärde största staden. Han måste ha vetat att det i Paris fanns stora chanser att hitta italienska glasblåsare som hoppat av eller rymt från Murano. Enligt ett brev daterat år 1641 reste han själv, på inrådan av Axel Oxenstierna, till Paris.

Italienska glasblåsare kontrakteras i Paris och anländer till Stockholm och Kungsholmen. Det står inte längre på förrän de rymmer från kontraktet. Det blir ytterligare en resa till Paris för att hitta en ny italiensk arbetsstyrka, även denna gång lyckas detta men exakt

samma sak händer med dessa arbetare. De anländer till Kungsholmen och rymmer från kontraktet nästan omedelbart. G H Stråle skriver att den första arbetsstyrkan som anländer ansågs odugliga och därför avskedades.¹ Denna uppgift har sedan traderats när andra forskare skriver om Melchior Jung, var Stråle fått dessa uppgifter från är omöjligt att säga. Jag har själv vid mina egna efterforskningar i Riksarkivet i Stockholm, främst de handlingar som finns i: Industri: glasbruk, och Kommerskollegieprotokollen, inte kunnat finna något som tyder på att dessa första italienska glasblåsare skulle ha blivit avskedade på grund av okunnighet.

Melchior Jung tar krafttag en tredje gång och reser ut i Europa för att införskaffa nya glasblåsare till sitt bruk. Enligt Stråle och Cederblom reser han denna gång, på inrådan av Drottning Kristina, till pudelns kärna, Italien.² Enligt Andrén, och Melchior Jung själv, åkte han på inrådan av Drottning Kristina istället till Bryssel och skaffar en ny arbetsstyrka.³ Vi vet idag inte om han åkte till Italien eller till Bryssel då referenser saknas hos samtliga författare. Till skillnad från tidigare försök så lyckas han lite bättre den här gången och arbetsstyrkan stannar.

Det verkar som arbetsstyrkan faktiskt stannar hela kontraktstiden ut. Deras kontrakt löpte på tre år och enligt Jung var det alldeles för frikostigt, det gällde inte bara mat och husrum utan allt sänglinne, servetter, dukar samt två tjänare som Jung fick stå för. Nu, äntligen, nästan 10 år senare lyckas Melchior Jung få igång en riktig produktion på glasbruket. Genom att betala de kontrakterade glasblåsarna en större summa pengar lyckas Melchior Jung köpa loss kunskapen om det klara glaset. I ett brev från år 1641 uttrycker han sitt stora missnöje över att det blev så dyrt. När kontraktstiden är slut försvinner även dessa glasblåsare.

Kvar på glasbruket finns nu endast svenska arbe-

tare. Hur utvecklad deras hantverkskicklighet har varit är svårt att veta. Den svenska arbetsstyrkan har Melchior Jung främst rekryterat bland de mindre bemedlade i huvudstaden. På 1650-talet fanns det en riklig tillgång på arbetskraft i Stockholm, och många kunde nog tänka sig en framtid inom glasblåsaryrket då Melchior Jung hos Drottning Kristina lyckats utfärda att hans svenska arbetskraft skulle slippa utskrivningar till armén. Glasbruket gav en möjlighet för fattiga att skaffa sig en utkomst inom ett relativt nytt arbetsfält. En av anledningarna till detta var att det inte fanns något glasbruk sedan tidigare i Stockholm. Att Melchior Jung, till skillnad från sin far, valde att anlägga bruket i Stockholm berodde på att det var här hans kundkrets fanns. Om hans fars kundkrets till en stor del var kopplad till Örebro slott så fanns Melchior Jungs kundkrets bland adeln och då kanske främst högadeln. I och med att den kungliga makten blev mer fast etablerad på slottet Tre Kronor samlades adeln i Stockholm, palats byggdes och mer tid spenderades i staden. Följden blev också att konsumtionen av lyxvaror koncentrerades till Stockholm.

I rullorna som finns från Melchior Jungs glasbruk står att läsa att det runt år 1650 finns ca 20 glasblåsare på bruket, allt som allt bodde och levde 30 familjer på bruket. Samtliga familjer är svenska.

När man försöker forska kring Melchior Jungs glasbruk är man helt beroende av det arkivmaterial som finns bevarat, bland annat på Riksarkivet i Stockholm. Hur produktionen sett ut är helt och hållet taget ur de arkivalier som finns bevarade. Av själva glaset finns ingenting kvar förutom en ljuskrona och ett par väg-glystrar (fig. 2). Det är inte så att det på svenska museer saknas föremål av glas från mitten av 1600-talet, det gör det inte, problemet är att attribuera det till ett specifikt glasbruk. Den ljuskrona som attribueras

Fig. 2. Ljuskronan på Skokloster som tillverkats av Melchior Jungs glasbruk omkring år 1670. Foto: Samuel Uhrdin, publicerad i *Glas på Skokloster*.

till Melchior Jungs glasbruk hänger på slottet Skokloster. I Skoklosters inventarium från år 1672 finns kronan omnämnd samt var den är tillverkad. Kronan beställdes av Carl Gustaf Wrangel hos Melchior Jung år 1670, den levererades och hängdes upp år 1672 av glasblåsaren själv, en viss Hans Friesal, och har sedan dess hängt på samma plats i Kungssalen på slottet.⁴ Att man har så här noggranna uppgifter om proveniens är dock ovanligt.

3. Vi backar bandet

Det här är en mycket kort redovisning av vad vi vet om Melchior Jungs glasbruk och dess glasblåsare från åren 1641-1655. När jag började studera glasbruket för ett antal år sedan var syftet att studera tidiga svenska glasbruk ur en merkantilistisk synvinkel. Frågan var varför de mindre hyttorna placerade runt Mälaren försvann till förmån för de större glasbruk som etablerades i Stockholm? I arkivalierna som rörde Melchior Jungs glasbruk var det slående hur många brev som tog upp problem som rörde de kontrakterade arbetarna. De rörde sällan eller aldrig enskilda personer utan det var arbetsstyrkan som grupp som framträdde i dessa brev. Jag ägnade en hel del tid åt att fundera över deras situation och vad det var som egentligen hade hänt.

Till en början verkade det ganska oproblematiskt, den italienska arbetsstyrkan trivdes inte i Stockholm så de rymde. Med tiden framstod det dock klart att det kanske inte var riktigt så enkelt. Ett av breven som Melchior Jung skrev till Drottning Kristina har ett innehåll som idag skulle betraktas som rasistiskt. Jag insåg snart att det rörde sig om en kulturkrock mellan å ena sidan de italienska glasblåsarna och å andra sidan Melchior Jung och det svenska samhället.

Vad var det egentligen som fick de italienska glasblåsarna att rymma? Vissa forskare vill hävda att det berodde på att de skulle ha varit »odugliga«⁵. Efter att ha gått igenom arkivmaterialet vill jag hävda att det fanns andra orsaker.

Kunde det vara så att arbetsförhållandena vid Melchior Jungs glasbruk skiljde sig markant från arbetsförhållandena i Italien, kunde anledningen till rymningarna finnas där? Utifrån tillgänglig litteratur om förhållandena i de italienska glasbruken vid tiden framgår det att arbetsförhållandena var närmast identiska.

På glasbruken arbetade man i fyra skift om 6 timmar vardera. Ugnarna gick dygnet runt, sju dagar i veckan. Den enda dag som man verkar ha stängt var midsommarafton. De fyra skiften delades mellan två arbetslag, när det ena arbetade vilade det andra.⁶

Ett glasbruk var en isolerad miljö, även om det var beläget intill Stockholm, men det var en självvald isolering, inte påtvingad. Många glasblåsare verkar ha levt sitt liv på bruket och inte rört sig så mycket utanför dess gränser. Glasbruken verkar också ha haft en egen jurisdiktion, det vill säga de har haft sin egen lagsaga. Man har också gift sig inom gruppen och lärlingarna togs från de egna barngrupperna. Liksom bland de smeder som invandrade till bruken i Uppland, levde de gamla tyska och holländska glasblåsarnamnen kvar länge. Ovan nämnda Hans Friesal bar ett namn från en känd glasblåsarsläkt från Schwarzwald, men sades vara av svenskt ursprung.

4. Samhällets attityder och normer

Problemet med att få de italienska glasblåsarna att stanna verkar istället finnas i de i det svenska samhällets attityder och normer. En attitydfråga gällde den sociala värderingen av yrket glasblåsare. De italienska glasblåsarna bar med sig en stark intrigitet när det gällde sitt yrkeskunnande. I Italien uppbar glasblåsarna en särställning genom sitt yrke och var vana att bli behandlade med en viss respekt. De venetianska glasblåsarna hade hämtat sitt kunnande från Syrien. Muranos glasblåsare hade ett sådant anseende att andra italienska städer försökte locka dem till sig redan i slutet av 1200-talet, till exempel fanns en omfattande glasindustri i Genua. Venedigs regering gjorde ihärdiga ansträngningar för att behålla ledarpositionen i tillverkning av kvalitetsglas och förbjöd glasblåsarna att lämna republiken.⁷ Varje lösmynthet straffades

hårt och obönhörligt. Förrymda skråmedlemmar uppletades och anmodades återvända; vägrade de, var deras lott att i hemlighet bli undanröjda.⁸

Att säga att yrkestraditioner för glasblåsare saknades i Sverige är kanske en överdrift. Det fanns trots allt glasblåsare i Sverige före öppnandet av Melchior Jungs glasbruk, men de var inte många. De starka yrkestraditioner som fanns i Venedig saknades definitivt. Den respekt som de venetianska glasblåsarna åtnöjt i Venedig saknades i Sverige. Här behandlades glasblåsarna som vilka andra hantverkare som helst. Det vill säga, de hamnade rätt långt ner i den sociala rangordningen. Glaskonstens utövare åtnjöto i Venedig ett synnerligen gott anseende. Alla som sysselsatte sig därmed erhöles av republikens råd borgarbrev. Den rigorösa bestämmelsen att en adelsman vid gifte med dottern till en utövande hantverkare förlorade sina bordsrättigheter samt i dylika fall även barnen skulle räknas till moderns stånd, gällde ej glasmakarnas döttrar. Glasmakarskrået hade sålunda statens sanktion på en viss aristokratisk särställning gentemot de andra borgarna.⁹

Italienarna var sofistikerade specialister som krävde respekt, vilket mycket tyder på att man inte fick i det nya landet. Man hade också ett annat sätt att leva, en annan kulturell identitet. När de italienska glasblåsarna anlände till Sverige hade man ett helt följ med sig. Det var inte bara kärnfamiljen, utan tjänare och hjälpredor. Man klädde sig enligt det venetianska modet, något som få övriga svenskar gjorde utom möjligen delar av högadeln. Kläderna var av utsökta tyger och hade andra färgställningar än vad man var van vid. Bordskicket var också ett annat, de italienska glasblåsarna åt på vita linnedukar, där fanns servetter, knivar och gafflar. Kontrasten till Melchior Jung måste ha varit stor. Det visar sig tydligt i ett klagobrev som

Melchior Jung skriver till Drottning Kristina där han anser att hans italienska glasblåsare var »förfinade aristokrater som åt på vita dukar och klädde sig som påfåglar«. Man kan välja att se utdraget ur brevet som en rolig anekdot, men funderar man lite över ordvalet och vad det egentligen står för så är innebörden allt annat än trevlig. Hela brevet vittnar om en konflikt mellan Melchior Jung och hans italienska glasblåsare som bottnar i en kulturkrock. På ett sätt var Melchior Jung underlägsen sina kontrakterade arbetare, i fråga om kulturell förfining. I ett annat brev från år 1641 skriver han att italienarna är högfärdiga och de vill vara hans husbonde mer än hans tjänare.

Om den sociala och kulturella skillnaden till Melchior Jung var stor så var skillnaden till de svenska, före detta obemedlade, arbetarna ännu större. Dessa kom ur de fattigaste förhållanden och var säkert analfabeter, generellt obildade och trodde på troll och övernaturliga väsen. I stor utsträckning kom de från landsbygden där de inte lyckats få sin utkomst och i förhoppning vänt sig mot staden och dess större utbud av arbete.

Ytterligare en attitydfråga som är svår att få grepp om är huruvida de italienska glasblåsarnas religion var ett problem. Katolicismen var inte tillåten i Sverige vid den här tiden. Även om Drottning Kristina senare kom att bekänna sig till den katolska tron så var all annan religionsutövning än den svenska protestantismen förbjuden. Drottning Kristina hemlighöll ju också sin förändrade trosuppfattning till dess hon lämnat landet. Det var tillåtet för diplomater och personer värdefulla för staten att praktisera katolicismen i det avskiljda och privata. Om de italienska glasblåsarna hade möjlighet att praktisera sin tro i Sverige går inte att få något svar på. Möjligen ansågs de så viktiga för samhället att de tilläts utföra religiösa handlingar om det gjordes utom synhåll för de svenska arbetarna.

5. Kungsholmen, Sverige vs Venedig, Italien

Under 1500- och 1600-talet var Venedig en av Europas största städer. Staden Venedig var kosmopolitisk sedan långt tillbaka. Än idag vittnar många av stadens palats om dess storhetstid med handelshus och banker, se fig. 3. Grunden till stadens välstånd kan knytas till dess ypperliga läge med den väl skyddade lagunen som passade bra för omlastning av varor. I Venedig fanns köpmän från både när och fjärran. Till-

Fig. 3. Canal Grande i Venedig, vy från Rialto bron. Foto: AR 2007.

gången på varor, även lyxvaror av yppersta kvalitet, var enorm. Venedigs ställning som handelsmetropol började dock undergrävas från 1500-talet och framåt. På senmedeltiden hade republiken Venedig länge varit Europas främsta producent av glas, men det framställdes inte längre i själva staden. Till följd av brandfaran på de tätt bebyggda centrala öarna hade glasmakarnas ugnar 1291 förvisats tvärsöver lagunen till ön Murano.¹⁰

I och med att de stora sjöfarande nationerna Portugal och Spanien växte i betydelse, som en följd av upptäckten av Amerika, förlorade Venedig i betydelse. Under renässansen var Venedig kulturellt framstående med många kända konstnärer. Från denna smältdegel av människor, via Paris, kom de italienska glasblåsarna till Kungsholmen i Stockholm.

Det de kom till var definitivt inte någon kosmopolitisk smältdegel. Kungsholmen var vid mitten av 1600-talet nästintill obebyggt. Det är den av Stockholms malmar som befolkades sist, först vid mitten av 1800-talet. Anledningen var att de styrande i Stockholm i början och mitten av 1600-talet framgångsrikt flyttat ut eldfängd, farlig och illaluktande verksamhet till malmarna.¹¹ Glasbruk räknades som en eldfängd och farlig verksamhet och av den anledningen tilldelades Melchior Jung mark av staten för att anlägga sitt glasbruk på Kungsholmen. De som trots allt bodde på malmen var människor som arbetade vid de olika verksamheter som fanns på ön, det var garvare, bryggare och fabriksarbetare av olika slag. Om man ska tala om dåliga levnadsförhållanden på 1600-talet så kan man ta Kungsholmen som ett bra exempel. På ön bosatte sig ingen som inte måste för livets uppehälle. Kartan från år 1652 visar dock en ordnad kvartersindelning och en rutnätsplan men detta var inte infört utan ska snarare ses som statsmaktens ambition och önskan.

Skillnaden mellan Venedig och Stockholm var enorm. Vid en jämförelse kan man väldigt förenklat säga att om Venedig var urbant så var Stockholm närmast ruralt. Det är en väldig överdrift men den är medvetet gjord för att öka förståelsen för de händelser som förknippas med de italienska glasblåsarna. Om man försöker sätta sig in i det liv de kom till, så måste det ha varit en chock. Borta var alla vackra hus, stensatta gator, myllret i stadslivet, färgerna, skeppen, klimatet, allt det som varit deras vardag innan de lämnade Venedig för Paris och senare Stockholm. Det var kanske inte konstigt att de rymde. De italienska glasblåsarna måste ha framstått som mycket udda och exotiska inte bara på Kungsholmen och Kungsholmen måste i deras ögon ha framstått som helvetets förgård.

6. Hur förstå kulturkrockar?

Hur ska vi kunna förstå dessa stora skillnader som ledde till kulturkrockar? Även om vi idag kan resa och röra oss över jordklotet på ett sätt som saknar motstycke i historien så är det få av oss, i den västerländska akademiska världen, som varit med om en riktig kulturkrock, med allt vad det innebär. Vi kanske har besökt platser som varit annorlunda, med avvikande seder och bruk eller främmande matkultur, men det är inte en kulturkrock »på riktigt«. De som närmast varit med om det är kanske immigranter. Med kulturkrockar syftar den sociologiska forskningen på problematiska möten och missförstånd mellan individer med olika kulturell bakgrund. Den som känner sig missförstådd känner att man förlorar kontrollen. Människor som känner att de har förlorat kontrollen känner sig mycket deprimerade och hjälplösa. Självkänslan, känslan av att man duger, sjunker drastiskt. Dessa känslor förstärks när auktoriteter avfärdar el-

ler försvårar kontakten. Dessa känslor kan till och med resultera i fientlighet mot den andra kulturen och oförmåga att delta i andras agerande. Resultatet blir i detta fall en negativ inomgruppslig attityd och mycket formellt socialt beteende.

För att borra djupare i det här med kulturkrockar och hur människor agerar på dessa har den post-koloniale teoretikern Homi K Bhabhas teorier och termer använts. Det är framförallt två termer som varit fruktbara i kontexten kring de italienska glasblåsarna, »unhomely« och »third space«.¹² Dessa både termer har varit svåra att översätta till svenska om man vill behålla den specifika innebörden i orden, därför kommer här de engelska termerna att användas genomgående.

Unhomely kan förklaras med att vara obekant eller rent av främmande inför sin egen situation. Det vill säga den situation som man befinner sig i *nu*. Man saknar verktygen för att förstå och hantera den utifrån nuet. Allt är oigenkännligt och främmande, referenspunkter till normer och värderingar man känner igen saknas. Man är främmande inför den värld man har hamnat i och det man bär med sig i bagaget förmår inte ge förståelse och förklara hur man ska bete sig i allt detta nya. Unhomely kan lika gärna vara en mental status som en materiell. Den materiella kulturen är oftast lättare att sätta sig in i och hantera, man kanske till och med kan förstå den. Unhomely behöver inte vara en geografisk omplacering som i fallet med de italienska glasblåsarna utan det kan lika gärna vara hur en person känner som gjort en klassresa. Det grundläggande i begreppet unhomely är att man har svårt att förstå och ta till sig de fundamentala värderingarna i den nya omgivningen, oavsett om det är en geografisk förflyttning eller en social.

När det gäller den geografiska och materiella förflyttningen kan man hantera unhomely genom

att organisera det nya hemmet som en miniatyr av den gamla världen och det gamla hemmet. Det nya hemmet blir det enda kända och hemvana i en i övrigt främmande värld. Vanligt är att de materiella tingena som man burit med sig från sitt gamla liv laddas med extra värden i det nya hemmet. Det gamla förstärks på ett sätt det inte skulle ha gjort i den kultur man kom ifrån, i fallet med de italienska glasblåsarna kan sådana förstärkningar vara vita dukar och färggranna kläder.

Det är inte bara det materiella, särskiljande men hemvana som blir viktigt utan också immateriella värden som till exempel religion, etnicitet och kulturella ideal. Detta hyllas och glorifieras som det enda och rätta sättet att leva. Det förstärks till värden som det inte haft tidigare i den »gamla« kulturen där man kanske inte ens tänkte på dessa frågor i någon större utsträckning.

Då glasbruken redan från början, både i Sverige och i andra länder var ganska slutna miljöer, som vi sett tidigare, gick det nog ganska bra att skapa en miniatyrvärld runt sig och hålla kvar den. Genom att hylla och förstärka materiella och immateriella värden kan man hålla kvar det igenkännliga, det man förstår och kan hantera. Men i längden skapar detta en falsk trygghet. Miniaturvärlden man byggt kring sig blir till slut kvävande.

När det händer, vilket det enligt Bhabha gör förr eller senare, finns det två vägar att gå. Den ena är att man helt enkelt förflyttar sig geografiskt eller socialt tillbaka till det som är hemma, eller homely. Det var det de två första italienska arbetslagen gjorde, man rymde tillbaka till en mer hemvana miljö. Det behöver per automatik inte ha varit Venedig eller någon annan plats i dagens Italien utan det kan ha varit tillbaka till Paris.

Det andra alternativet är att börja agera i det som Homi K Bahbah kallar »third space«. Med third space menas ett slags mentalt rum där två kulturer börjar agera för att nå ett slags enande. Det är två gruppers sätt att handskas med behovet av att interagera. Det innebär inte en hopslagning av två gruppers kulturer. Det handlar heller inte om någon hopslagning av normer och värderingar utan i third space förhandlas nya regler och normer fram för att gruppen ska fungera. Det behöver inte betyda att man förkastar alla gamla värderingar utan vissa kan kanske få följa med om de fungerar för hela gruppen, men bara som en del av något nytt. Genom en process där en konsensus kring hur man ska interagera med varandra uppnås kommer grupperna på sikt att ha skapat en plattform, ett utrymme (third space) där man kan ha tera de förhållanden som tidigare innebar problem och alienation. Hur lång processen blir beror på hur långt ifrån varandra grupperna är från början och på hur villig man är att gå in i third space. Hur länge lösningen fungerar beror också på angelägenheten och parternas lust och ambition.

7. Varför blev det som det blev?

Den främsta orsaken till att de italienska glasblåsarna och svenskarna, det vill säga Melchior Jung inte kunde eller ville börja agera i third space var de förras »unhomeliness« och den senares bristande förmåga till insikt i en främmande kultur. Man får intrycket av att problemen och olikheterna hade vuxit sig stora och incitamenten för att börja interagera saknades. Intrycket är att det som bar konflikten framåt var Melchior Jungs uttryckliga vilja att få veta hemligheten bakom sammansättningen i glasmassan som användes för att göra det klara glaset. Italienerna i sin tur var ovilliga att dela med sig av denna kunskap som

gav dem ett övertag i glasblåsarkonsten. Om den hemligheten blev ett allmän gods skulle de inte vara lika eftertraktade som arbetskraft i det Europa som höll på att bygga upp en begynnande glasbruksindustri. Holländarna hade redan kommit en bra bit på väg att ta upp konkurrensen med sitt »faicon de Venice«.

Ett problem som tidigare inte tagits upp är eventuella språkförbistringar. Man kan undra hur de italienska glasblåsarna och Melchior Jung gjorde sig förstådda med varandra. Inga av de efterlämnade breven tar upp frågan. Breven vittnar också om italienernas ovillighet att umgås utanför gruppen och det underlättar inte om man ska börja agera med de infödda.

I de kyrkliga arkiven hittar man ett antal italienare och fransmän kopplade till glasbruket. Det finns inget som tyder på att Melchior Jung skulle haft några fransoser anställda på sitt bruk utan det rör sig antagligen om en missuppfattning och det är istället italienare det rör sig om. Missuppfattningen kommer från att de kontrakterades i Paris och har därmed felaktigt gått som fransmän i de kyrkliga arkivalierna.

Trots dessa misshälligheter med de italienska glasblåsarna så lyckades Melchior Jung köpa loss den välbevarade hemligheten och lägga grunden till det första protoindustriella glasbruket i Sverige. Han brukar ibland därför kallas den svenska glaskonstens fader. Man kan också fråga sig vad det för recept han fick. Mycket tyder på att hans produktion var behäftad med glaspest. Kristallkronan i Skokloster är svårt angripen och kommer med tiden att helt förintas. Även det efterföljande »Kungsholms glasbruk« drogs under de första åren med glaspest. Eftersom många av glasblåsarna kom från det nedlagda jungska bruket tog de antagligen med sig receptet. Kanske de italienska glasblåsarna hämnades genom att lämna ett felaktigt recept?

Noter

- 1 Stråle 1884 s. XVI.
- 2 Stråle 1884 s. XVI, Cederblom 1909 s.142.
- 3 Andrén 1973 s. 72.
- 4 Nisbeth 1993 s. 18 ff.
- 5 Nisbeth 1993 s. 20.
- 6 Dorigato 2003 s. 70 ff.
- 7 Spufford 2003 s. 269-271.
- 8 Seitz 1933 s. 56.
- 9 Seitz 1933 s. 54.
- 10 Spufford 2003 s. 269.
- 11 Fogelström 1966.
- 12 Bhabha 1994.

Litteratur

- Andrén, Erik: Melchior Jungs glasbruk i Stockholm 1641-1678. *Fra Sankt Eriks årsbok 1972-73*, Stockholm 1973, s 71-86.
- Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. London 1994.
- Cederblom, Gerda. Något om Sveriges äldsta glastillverkning. *Fra Fataburen 1909*, Stockholm, s 140-164.
- Dorigato, Attila. *Murano. Island of glass*. Verona 2003.
- Fogelström, Per Anders. *En bok om Kungsholmen*. Stockholm 1966.
- Nisbeth, Åke. Glas på Skokloster. *Fra Glas på Skokloster. Utställningskatalog*. Skokloster 1993.
- Seitz, Herbert. *Glaset förr och nu*. Stockholm 1933.
- Spufford, Peter. *Pengar och Makt*. Stockholm 2003.
- Stråle, Gustaf Holdo. Alingsås *Manufakturverk. Ett bidrag till den svenska industriens historia under frihetstiden*. Stockholm 1884.